

ВІЗУАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ СУЧАСНОЇ МАНДРІВНОЇ ЛЮДИНИ

У статті актуалізується візуальна філософія, розкриваються перспективи сучасних візуально-філософських творів. Дослідження містить аналіз і авторську інтерпретацію філософських плакатів, створених сучасними митцями-мандрівниками. Пропонується авторська програма щодо можливостей філософської фотографії. В статті коментуються фотографії з виставок «Мандрівка містами культурної спадщини ЮНЕСКО», «Акваграфія», «Місто, де позує сама Історія». Визначаються основні складові феномену сучасної філософської мандрівки та види візуально-філософських творів, з нею пов'язаних. Представлено дев'ять основних складових сучасної філософської мандрівки: зацікавлення, рух, відпочинок, спостереження, враження, трансцендування, досвід, осмислення, творча дія. Визначено види візуально-філософських творів: символістичні, афористичні, дефініційні, концептуальні, релаксивні.

Ключові слова: візуальна філософія, сенсовміщуючий кластер, сенсовміщуючий концепт, мислеформа, плакат, фотографія.

3 грудня 2022 року світова філософська спільнота відзначає ювілейну дату з дня народження видатного українського філософа Григорія Сковороди. Внесок мислителя у світову філософію, пов'язаний, серед іншого, з самим його життям, яке являло собою втілення концепту мандрівної людини.

Філософ, у творах якого важливе місце займають візуальні образи, чергував періоди життя на одному місці та періоди мандрів. У творі «Розмова, що має назву Алфавіт, або Буквар світу» представлена серія ілюстрацій, які на думку Л. Ушкалова, були власноруч змальовані Сковородою, [Сковорода, 2011, с. 21; 684; 723] та включені до твору. Малюнки Сковороди, на

мій погляд, є першою в українській традиції спробою створення візуально-філософського твору, де зображення цитується, пояснюється та інтерпретується [Сковорода, 2011, с. 684].

В сучасній українській науці теоретичні та практичні аспекти візуальної філософії розробляються представниками різних поколінь науковців. Г. Ільїна досліджує візуальний зміст інтелектуального споглядання у філософії Й. Г. Фіхте [Ільїна, 2017, с. 70-75]. А. Аветисян вивчає методологічні засади візуальної теорії у філософських проектах М. Мерло-Понті та Ж. Делеза [Аветисян, 2018, с. 81-92]. К. Батаєва на матеріалах філософії архітектури створює авторську версію філософії візуальних форм [Батаєва, 2011, с. 52-56]. Запропонована тема вважається актуальною у зв'язку з розвитком у перші два десятиріччя ХХІ віку мандрівництва та філософськи-орієнтованого візуального мистецтва, яке потребує філософського осмислення. Важливість теми полягає у тому, що серед творів сучасного плакату та фотографії, створених митцями-мандрівниками, присутні такі, в яких завдяки різним інноваційним способам і творчим знахідкам містяться філософські ідеї. Дослідження таких творів і візуальних способів передачі філософських знань допоможе сприймати

філософські ідеї, поняття, концепції в *інноваційний* спосіб. Ю. М. Гаврилюк вважає, що мета людини, як геокультурного суб'єкта «має бути спрямована на досягнення максимально можливої повноти геокультурного життя» [Гаврилюк, 2013, с. 11]. Тож, *метою* цієї статі є розгляд і коментування створених сучасними авторами-мандрівниками творів, які поєднують практику філософії з практикою візуальних мистецтв, а також спроба їх систематизації.

Бельгійський мандрівник і художник-дизайнер Ксав'є Жилліо, відомий своєю участю у міжнародному автомобільному арт-турі «Bruxelles Artok Tour», маршрут якого проходив через Харків, створив плакат, на якому була зображена його авторська образно-концептуальна репрезентація бібліотеки як місця пізнання, спілкування та інтелектуальних практик [Філософія мови, 2004, с. 39]. Плакат складається

Плакат Ксав'є Жилліо «Бібліотека» наводиться за згодою автора

з десяти блоків, в кожному з яких зображений візуально-текстовий елемент, який вимальовує той чи інший суб-простір бельгійської бібліотеки, зокрема – лекційну залу, кіберпростір, молодіжну залу, залу періодики тощо.

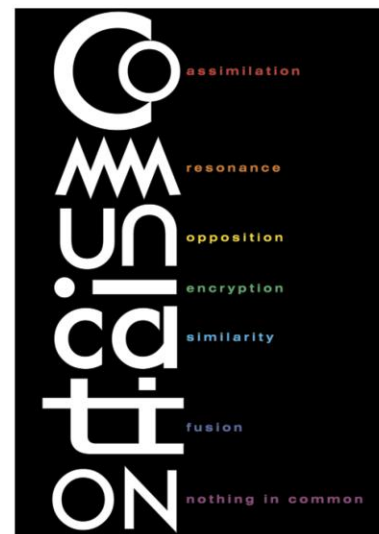
Директор музею «Слобожанські скарби» Харківського політехнічного інституту мандрівник Михайло Красіков, відомий серед іншого своїми експедиціями у Закарпаття, створив та презентував на виставці «Лава-Слово» авторську версію афоризму Рене Декарта «Cogito Ergo Sum», виконану у техніці стріт-арту [Красіков, 2013, с. 65].

На думку американської дослідниці та мисткині Агнес Денес, «есенції ідей, представлені у візуальних формах дають нам нову мову комунікації» [Denes, 1986, 835]. Український мандрівник та художник-дизайнер Олексій Пилипенко, відомий своїм мотоциклетним туром навколо Чорного моря, створив і показав на виставці до Всесвітнього дня філософії–2003 англomовний візуально-філософський плакат, у якому він розклав слово «комунікація» на складі й трансформував їх у знаки, що виражають різні відтінки значення слова [Філософія мови, 2004, с. 40].

Якщо «прочитати, що говорить картинка», то нескладно буде утворити серію дефініцій феномену комунікації, які дають тлумачення різних аспектів сенсу слова, що виражає цей складний процес:

- комунікація — це асиміляція;
- комунікація — це резонанс;
- комунікація — це опозиція;
- комунікація — це кодування;
- комунікація — це схожість;
- комунікація — це злиття;
- комунікація — це «нічого подібного».

А якщо подивитись на плакат, як на есенцію ідей, що представлені у візуальних формах, то можна побачити у ньому історію, в якій спочатку крупніша фігура намагається поглинути меншу, на наступному етапі вони вступають у взаємодію й настає резонанс, потім персонажі віддаляються й демонструють взаємну незгоду, далі вони намагаються домовитися, а потім демонструють свою схожість, далі знов зближуються й зливаються, демонструючи консенсус, а потім знов віддаляються. Цю розказану візуальною мовою

Плакат Олексія Пилипенко «Комунікація» наводиться за згодою автора

історію можна інтерпретувати як сцену з ділової комунікації, що постає як динамічний процес, у ході якого розігрується сценарій співробітництва-суперництва-конкуренції.

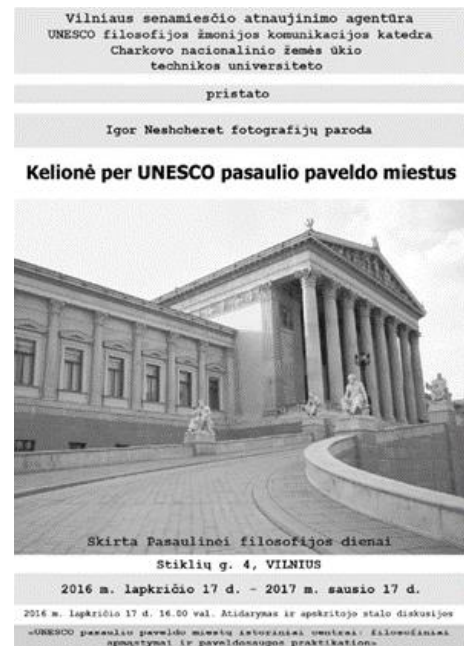
Якщо ж ці сім візуально-текстових пар «знак-назва», зображених на плакаті, в своїй уяві розташувати в іншій послідовності, то такий деконструктивістський погляд покаже нам, що почати можна з повністю відчужених й несхожих одна на одну фігур знаку «нічого подібного», потім перейти до «опозиції», далі прямувати до «кодування», далі – до «схожості», потім – до «асиміляції», далі – до «злиття», й завершити на «резонансі». У підсумку вийде серія мислеформ, які показують стадії зближення двох людей: від стадії повної відчуженості до стадії близьких відносин.

Світовій архітектурній спадщині був присвячений міжнародний круглий стіл «Історичні центри міст Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО: філософське осмислення та практика охорони». Він проводився до Дня філософії–2016 у Вільнюській агенції по відновленню Старого Міста. На ньому відбулося відкриття виставки «Мандрівка містами культурної спадщини ЮНЕСКО» [Fotoparoda “Kelione per UNESCO pasaulio paveldo miestus”, 2016]. Фотографія, відтворена на афіші виставки, демонструє парадний під'їзд і частину Віденського палацу, у якому розташований парламент Австрії. Біля входу до палацу встановлені пам'ятники давньогрецьким історикам – Геродоту, Фукідиду, Ксенофону та Полібію. Геродот, фундатор історичної науки, є також й «батьком географії та наукового мандрівництва». Від переднього плану зображення до скульптур на середньому плані увага глядачів може рухатися двома способами – за прямою лінією уздовж брукувки до пам'ятника Ксенофону та уздовж звивистої лінії парапету до пам'ятника Фукідиду.

Якщо знов «прочитати, що говорить картинка», то вийде «відмінність можливих траєкторій подорожей та наукових експедицій, а також різноманітність способів осмислення їх результатів».

Останніми моїми роботами у галузі візуальної філософії були два виставкових проекти, присвячені до 300-річчя з дня народження Григорія Сковороди. Робота над ними за програмою стажування у Харківському фонді психологічних досліджень проводилася у небезпечних для життя умовах за місцем проживання у Немишлянському районі Харкова через обстріли міста у ході російсько-української війни. Один виставковий проект має назву «Акваграфія» [Нещерет, 2022]. Створюючи його, я відштовхувався від версії походження прізвища *Сковорода* від словосполучення «Скора вода», про існування якої мені розповідав завідувач кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування», доктор філософських наук, професор Сергій Олександрович Заветний. Концепція виставки така. У своїх мандрівках я деякий час приділяв спостереженню за береговою лінією озер та морів. Стеження за повільними змінами водної поверхні та спонтанним з'явленням на ній картин-відображень, може бути актуальною філософсько-психологічною практикою, що спрямована на подолання гіперстресового впливу сучасної ситуації, в якій опинилися люди, у чие життя вдерлася війна. На мою думку, спостереження мінливих і пульсуючих під дмуханням вітерця аквакартин-абстракцій може добродібно впливати на психіку та скоріше привести до ладу душевний стан людини, яка психологічно травмована війною. Переглянути виставку можна на офіційній сторінці Фонду у соціальній мережі «Facebook».

Інший проект має назву «Місто, де позує сама Історія» [Нещерет, 2022]. Її концепція така. У передмові до повної академічної збірки творів Григорія Сковороди професор Леонід Ушкалов пише про можливе відвідування Сковородою Венеції під час його європейської подорожі у 1745–1750 роках [Сковорода, 2011, с.10]. Відштовхуючись від цієї гіпотези, я вирішив розказати/показати публіці філософську концепт-сторію про сучасну

Венецію й сучасних мандрівників. В серії з двадцяти репортажних фотографій, які було створено у 2010 році та відредаговано/названо у 2022 році, демонструється збірний образ сучасного мандрівного філософа й філософині, які сприймають і фіксують сенсовміщуючі фрагменти реальності та вступають, таким чином, у діалог з Історією. Це фото показує людину, що спостерігає/розмислює в оточенні п'яти пар, які спілкуються. Головний герой зосереджений, а за спиною в нього знаходиться скульптура, яка, у контексті візуальної філософії цього кадру, на мій погляд, може втілювати образ його особистого несвідомого.

МАНДРІВНИЙ ФІЛОСОФ СПОГЛЯДАЄ

Візуалізований концепт, який увів до психології та філософії К. Г. Юнг [Юнг К.Г., Нойманн Е., 1998], на цьому кадрі повільно перетікає в інший юнгівський концепт – колективного несвідомого, який, на мою думку, втілюється у архетипічних фігурах історичних будинків на задньому плані.

Наступний кадр показує образ мандрівної філософині, яка фіксує те, що предстает перед її поглядом як важливий сенсовміщуючий кластер. Фотографія відображує одну з складових частин філософської мандрівки як інтелігібельного феномену. Жіноча фігура у контексті візуальної філософії цього кадру репрезентує Враження.

ПАНІ ІСТОРІЯ ЗУПИНЯЄ МИТЬ

Головний герой наступної фотографії – чоловік, погляд якого спрямований за межі кадру уздовж лінії, що перпендикулярна його перспективі. Цей знімок показує важливість для філософської практики абстрагування від повсякденних переживань та навернення до Трансцендентного.

Наступний кадр показує образ сучасного мандрівного філософа, який думками поринає у спостереження реальності та віддається філософським рефлексіям у сенсовому полі концепт-об'єкту, який є посиланням до творчості класика світової візуальної культури.

Представлені на наступному кадрі старовинні двері, висвітлені західним промінням, візуалізують «мандрівний» концепт Відходу-та-Повернення, який увів до філософії А. Тойнбі [Тоунбеє, 1960, 264-265]. Ліва, затемнена стулка дверей символізує Відхід, права – висвітлена – Повернення.

ДВЕРІ ДО МИНУЛОГО

Спостерігання, Трансцендування, а також Фотофіксація-та-Осмислення є, на мій погляд, важливими складовими сучасної філософської мандрівки як інтелігібельного феномену.

Переглянути виставку можна на офіційному сайті Черкаського художнього музею.

Немов би разом зі Сковородою повертаючись з Венеції до Харкова, на наступному фото споглядаємо групу людей, які відпочивають або проходять біля пам'ятника Григорію Сковороді у Соборному сквері на вулиці Університетській. Фотографія репрезентує основні складові філософської мандрівки як інтелігібельного феномену. Фігура чоловіка, що йде, відображує Рух. Фігури жінок біля лави репрезентують Відпочинок. Фігура юнака, який дивиться углиб кадра відображує Зацікавленість. Фігура літньої людини репрезентує Досвід. Скульптурна фігура Сковороди у контексті візуальної філософії цього кадра являє собою Осмислення.

ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ, РУХ ТА ОСМИСЛЕННЯ

Назва цієї фотографії, на мій погляд, може являти собою слоган-афоризм сучасної мандрівної людини або відображення її життєвого кредо.

Наступна фотографія зроблена у Сквородинівці. На ній зображений митець, який готується почати роботу над скульптурним творінням. У контексті візуальної філософії цього кадру його фігура репрезентує Творчу Дію, яка йде за Осмисленням.

Таким чином, я пропоную дев'ять основних складових частин сучасної філософської мандрівки: зацікавлення; рух; відпочинок; спостереження; враження; трансцендування; досвід; осмислення; творча дія.

Підсумовуючи вищесказане, можна виділити серед візуально-філософських робіт наступні види творів: символістичні; афористичні; дефініційні; концептуальні; релаксивні.

Символістичні візуально-філософські твори репрезентують смисли, представлені за допомогою створених автором символів або знаків. Афористичні візуально-філософські творіння дають нові візуальні рішення емних сенсовміщуючих висловлювань класиків світової філософії. Дефініційні твори дають вербальні визначення понять, включених у візуальне тіло твору. Концептуальні творіння репрезентують сенсовміщуючі концепти, які можуть бути виражені у візуальний або візуально-текстовий спосіб. Релаксивні твори представляють собою сенсовміщуючі кластери візуально-орієнтованих способів переходу від напруженого стану глядача до спокійного.

На завершення слід зазначити, що, в умовах відчутного впливу на сучасну українську та світову науку ідей візуального повороту вважається доцільним впровадження виділених видів візуально-філософських творів та складових частин феномену сучасної філософської мандрівки до навчальної філософської практики.

*

Рисунок Г.С. Сквороди (с. 92) наводиться за виданням: Скворода, 2011, с. 684.

Плакат Ксав'є Жилліо «Бібліотека» (с. 93) наводиться за згодою з автором.

Плакат Олексія Пилипенко «Комунікація» (с. 93) наводиться за згодою з автором.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Аветисян А. Методологічні засади візуальної теорії у філософських проектах М. Мерло-Понті та Ж. Дельоза. *Філософська думка*, 2018. № 5. с. 81-92.
- Батаєва К. В. Філософія архітектури: до філософії візуальних форм. *Гуманітарний часопис*, 2011. № 3. с. 52-56.
- Гаврилюк Ю. М. Ідея боголюдини як геокультурного суб'єкта у філософії Г. Сковороди. Ветроградар української духовності. *Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої всебічному осмисленню постаті Г. С. Сковороди*. Сковородинівка — Харків: Майдан, 2013. с. 10-13.
- Льбіна Г. Візуальний смисл інтелектуального споглядання у філософії Й. Г. Фіхте. *Освітологія*, 2017. № 6. с. 70-75.
- Красіков М. Cogito Ergo Sum. Лава. Харків: Слово, 2013. с. 65.
- Нещерет І. Акваграфія [Електронний ресурс]. Офіційна сторінка Харківського фонду психологічних досліджень у соціальній мережі Facebook, 2022. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=6903927182992844&set=pcb.6903927972992765>
- Нещерет І. Місто, де позує сама історія [Електронний ресурс]. Офіційний сайт Черкаського художнього музею, 2022. URL: <https://muzey.ck.ua/personalna-onlain-vistavka-ighoria-nieshchierieta-misto-die-rozuie-sama-istoriia/>
- Сковорода Григорій. *Повна академічна збірка творів* / За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. Харків—Едмонтон—Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011, 1400 с.
- Філософія мови: у межах та поза межами. *Бібліотека Кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування»*. Міжнародна серія монографій. Харків: Константа, 2004. Т.5, с. 39-40.
- Юнг К. Г., Нойманн Е. *Психоаналіз та мистецтво*. Київ: Валкер, 1998. 304 с.
- Denes A. *Notes on a visual philosophy*. Comp. & Maths. with Appls. Pergamon Press Ltd, 1986. Volume 12B. P. 835-848.
- Fotoparoda “Kelione per UNESCO pasaulio paveldo miestas”. [Електронний ресурс]. Vilniaus senamiescio atnaujinimo agentura. 2016. URL: <https://www.vsaa.lt/archyvas/fotoparoda-kelione-per-unesco-pasaulio-paveldo-vietoves/>
- Toynbee A. J. *A study of History*. London-New York-Toronto: Oxford University Press, 1960. Volume 12. P. 264-265.

Нещерет Ігор Миколайович

кандидат філософських наук,
асистент-стажист Харківського фонду психологічних досліджень
пр. Науки 86, Харків, Україна, 61103
E-mail: acc_sborka@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3662-4629>

Стаття надійшла до редакції: 23.09.2022

Схвалено до друку: 20.11.2022

THE VISUAL PHILOSOPHY OF THE MODERN WANDERING MAN

Neshcheret Igor M.

PhD of philosophy
assistant trainee of the Kharkiv Foundation for Psychological Research
Science avenue 86, ap.14, Kharkiv, Ukraine, 61103
E-mail: acc_sborka@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-3662-4629>

ABSTRACT

The article updates visual philosophy, reveals the perspectives of contemporary visual-philosophical works. The study contains an analysis and author's interpretation of philosophical posters created by contemporary traveling artists. An author's program on the possibilities of philosophical photography is offered. The article comments on photos from the exhibitions "Journey through UNESCO Cultural Heritage Cities", "Aquagraphy", "City where History itself poses". The main components of the phenomenon of the modern philosophical journey and the types of visual-philosophical works related to it are determined. Nine main components of the modern philosophical journey are presented: interest, movement, rest, observation, impression, transcendence, experience, understanding, creative action. Types of visual-philosophical works are defined: symbolic, aphoristic, definitional, conceptual, relaxing.

Keywords: *Visual philosophy, sense-containing cluster, sense-containing concept, thought-form, poster, photography.*

REFERENCES

- Avetyasian, A. (2018). Methodological foundations of visual theory in philosophical projects of M. Merleau-Ponty and G. Deleuze. *Philosophical Thought*, 5. 81-92. (In Ukrainian).
- Bataeva, K. V. (2011). Philosophy of architecture: to the philosophy of visual forms. *Humanitarian Magazine*, 3. 52-56. (In Ukrainian).
- Gavryliuk, Yu. M. (2013). The idea of God-man as a geocultural subject in the philosophy of G. Skovoroda. Gardener of Ukrainian spirituality. *Collection of materials of the All-Ukrainian scientific conference dedicated to a comprehensive understanding of the figure of H. S. Skovoroda*. Skovorodinivka — Kharkiv: Maidan Publ.. 10-13. (In Ukrainian).
- Denes, A. (1986). Notes on a visual philosophy. *Comp. & Maths. with Appls.* Pergamon Press Ltd. 12B, 3/4. 835-848.
- Ilina, H. (2017). The visual meaning of intellectual contemplation in the philosophy of J. G. Fichte. *Educationology*, 6. 70-75. (In Ukrainian).
- Jung, K. G., Neumann E. (1998). *Psychoanalysis and art*. Kyiv: Valker Publ., 1998. 304. (In Ukrainian).
- Krasikov, M. (2013). *Cogito Ergo Sum*. Lava. Kharkiv: Slovo Publ., 65. (In Ukrainian).
- Neshcheret, I. (2022). Aquagraphy. The official Facebook page of the Kharkiv Foundation for Psychological Research.. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=6903927182992844&set=pcb.6903927972992765>
- Neshcheret, I. (2022). The city where history itself poses. The official website of the Cherkasy Art Museum. URL: <https://muzey.ck.ua/the-city-where-history-itself-posesigor-neshcherets-personal-photo-exhibition/> (In Ukrainian).
- Philosophy of Language: Within Boundaries and Beyond. "Philosophy of Human Communication" UNESCO Chair's Library. *International Monograph Series*. (2004). Kharkiv: Konstanta, 5. 39-40. (In Ukrainian).
- Photoexhibition, 'Journey Through the Cities of UNESCO Cultural Heritage' / Vilnius Agency for the Restoration of the Old Town official site. (2016). URL: <https://www.vsaa.lt/archyvas/fotoparoda-kelione-per-unesco-pasaulio-paveldo-vietoves/>
- Skovoroda, H. (2011). Complete Academic Collection of Works / Collection of Works, Ed. Prof. L. Ushkalov, Kharkiv-Edmonton-Toronto: Maidan; Kind. Canadian Institute Ukrainian Studies, 2011. 1400. (In Ukrainian).
- Toynbee, A. J. (1960). A study of History. London-New York-Toronto: Oxford University Press. Volume 12. 264-265

Article arrived: 23.09.2022

Accepted: 20.11.2022